

OLASZ SÁNDOR AZ IFJÚ BAKA

Talán mindjárt az elején érdemes kijelentenem: monográfiát nem írok, az itt olvasható sorok nem egy készülő könyvből valók. Önvallomáshoz, s különösen a „hozzácsimpaszkodásos” emlékezéshez nincs kedvem és érzésem. Baka Pista egy évvel előttem végzett a szegedi bölcsészkaron. Ismeretségünk és barátságunk azonban néhány évvel később kezdődött. Az egyetemről csupán villanásnyi képek élnek bennem. Az emlékezet sárguló fotóinak egyikén Tünde és Pista látható. A másikon az új baloldaliság felé tájékozódó fiatalember torzonborz barátjával, Rittersporn Gáborral, aki – ha jól tudom – jelenleg Párizsban él. A hatvanas és hetvenes évek fordulójára eső szegedi diákéletet olyan szépirodalmi művek örökítik meg, mint Ambrus Lajos *Eldorádója* vagy Temesi Ferenc szótárregénye, a *Por*. Ezekből is kitűnik, az éberség oly mértékű volt a szegedi egyetemen, hogy még a csoporttársaink között is akadtak „téglák”. Közismert, hogy Pista már hallgató korában ellenzéki-nek számító orosz írókkal tartott kapcsolatot, zárkózottsága így alkatából és indokolt óvatosságából is következett.

Két évi szekszárdi tanárkodás után, 1974-ben István örömmel fogadta el a szegedi állásajánlatot. A Kincskereső akkori főszerkesztője, a tanárképző főiskola teljhatalmú ura belső munkatársnak hívta. Ettől kezdve Pista szinte naponta megfordult a Tiszatáj szerkesztőségében. A lappal már 1969-től kapcsolata volt, akkor jelentek meg első versei a sok vihart megélt szegedi folyóiratban. Amikor Pista visszatér Szegedre, még Ilia Mihály a főszerkesztő, de már nem sokáig. Ilia ’74 decemberében lemond, s a maradó szerkesztőségi tagokra (1973-tól voltam a lap munkatársa) vár a feladat: bebizonyítani, hogy a Tiszatáj nem változik, sőt, hangsúlyosan az Ilia kialakította profilt kívánja megőrizni. Pistára ebben a munkában is mint kitűnő partnerra számíthatunk.

A hetvenes évek közepén a Kincskereső a nagyszínházzal szemben, a Bartók Művelődési Házban székel. Pista innen járt át ebédért – ütött-kopott ételhordót lóbálva – a Sajtóházba. Elhaladt Dankó Pista szobra, majd a régi Hungária mellett, s mire a Sajtóház második emeletére jutott, az alumínium edények falakhoz, korlátokhoz és ajtófélfákhoz csapódtak. Igen, a mindennapi életben olyan csetlő-botló ember volt ő, mint ama Baudelaire által megírt albatrosz. Akár egy Dosztojevszkij-regényből is kiléphetett volna. Mintha nem is a környezetéhez kötődő és valóságos viszonyok által motiváltan cselekvő alak mozogna. Olykor úgy tűnt, a valósághoz csak mint az eszméjével, gondolataival váló kísérletezés tárgyához volt mély köze.

Társaságban – akkor még – nehezen oldódott föl, ha beszélt, szenvedélyesen, túlfűtött szuggesztivitással szólt, föloldhatatlan, végzetes magába zártságot sejtetve. Persze elégedetlenek és feszültek voltunk mindnyájan, de ki-ki a maga alkata szerint próbálta föloldani a kellemetlen helyzeteket. Annus Jóska az akkor még oly gyakori nótázásokkal is üzeni tudott a „vármegyének”. S jött Tóth Béla a maga népi kollégista, szegénylegényes hetyeségével, s Grezsa Feri, nagyívű tudományos terveket dédelgetve és a főigazgató-helyettesi hivatal adminisztrációjával megnyomorítva. A diktatúra harmonikázó prése alatt az egymásra figyelés, szolidaritás mai napig emlékezetes és melengető példáit tapasztalhattam. Az a szellemi ellenállás, ami a magyar értelmiség egy részét akkor jellemezte, valami különös jelentőséget adott az irodalomnak. Ha a sok-sok Tiszatáj-est valamelyikén Pista fölolvasta *Vörösmarty* című versének második részét, mindenki tudta miről van szó. A vers egyébként a Tiszatáj 1975. áprilisi számában még *Fegyverletétel* címmel jelent meg, „Vörösmarty emlékének” ajánlva. A dolog pikantériája, hogy éppen a „felszabadulás” harmincadik évfordulóján. Igaz, ugyanennek a számnak az élén meglehetősen primitív rajzzal és egy didaktikus köszöntő szöveggel próbáltuk kielégíteni a különféle rendű-rangú elvtársak igényeit – eredménytelenül.

*Azt hittük, sorsunk szálait
jövendővé szövi e kor.
Megszóttek szőnyeggé, mire
a hódító tipor.*

*Harcolni? Itt, ahol a domb
s a rétek kendőjén a dér
a győzteseknek felkínált
só és kenyér?*

*Gyászunk sötétlik, mint a vérben
megalvadt rög feketesége.
Szétporladunk vagy eljutunk a
zsarnok szívébe?*

*Mint sziklák közt a tűz, lapuljon
fogaink mögé a nyelvünk!
Égessen, mit kimondani
nem lehet, legalább mibennünk!*

A kultúra ellenőrei is jól tudták, mire gondolhat itt költő és olvasó. A szokásos lapértékelések, szerkesztői értekezletek valamelyikén meg is jegyezte Tóth Dezső: „Barátaim, régen elmúlt az az idő, amikor egy verscím alá, a figyelem eltereléseként, oda lehet írni: »A magyar nép zivataros századaiból«”.

Később, a nyolcvanas, kilencvenes években Pista szinte megváltozott, féktelen jókedve miatt akár félnapokat is át lehetett vele nevetgélgni. A hetvenes évekből inkább a dühöngéseire emlékezem. Senki nem gyűlölte jobban a funkcionáriusokat, s a hozzájuk dörgölöző karrieristákat. Ezekkel a típusokkal azután a prózai műveiben is találkozunk. A *Vasárnap délután*ban doktor Hunfalvy és doktor Magyary a kemencei (gemenci) vadászházban pihenik ki a csodaszarvasra való vadászat fáradalmait. A *kisfiú és a vámpírok*ban Berkes Jenő pandúrkapitány markos legényének neve két korabeli pártemberre utal. Baka Pista azonban már a hetvenes években sem kizárólag a „puha diktatúrával” és képviselőivel ütközött. Az emberi létezéssel gyűlt meg a baja. Az igazi (ha nem is egyedüli) valóság számára egyre inkább a konkrét téren és időn kívül mutatkozott meg. Ezt a létfilozófiai érdeklődést már a korai, Istennel perlekedő versek tanúsítják. Monográfusok feladata lesz kimutatni, hogy a hangnemi egységre törekvő, homogén versszemléletet hogyan váltja föl egy összetettebb, dialogizáló gyakorlat. Ez az a pont, ahol Baka a magyar lírai tradíció öröklött beszédmódjából kilép. Korától, a század- és ezredvég kelet-közép-európai történelmétől ő sem szigetelhetette el magát, utolsó verseinek egyike, az *Üzenet Új-Huligániából* is ezt bizonyítja. De Baka Istvánra is érvényesek Kosztolányi Esti Kornéljának szavai: „olyan író akarok lenni, aki a lét kapuin dörömböl”. Csírájában már a hetvenes évek Baka-verseiben ott van az a fajta líra, amely a létezés eseményeire reagál.

Am egyelőre a hetvenes években vagyunk, amikor még csak formálódik költészet, formálódik, de már ekkor jelentős értékeket mutat. Am mindezt kevesen akarják tudomásul venni. Antológiákban szerepel ugyan (*Add tovább, Tengerlátó*), második kötetére azonban hat évet kell várnia. Pista minden kritikai visszhangot számon tart. Sikerre vágyik, s az bizony sokáig várat magára. A rosszindulatú, értetlenkedő kritikusokat egy életre megjegyzi, nem bocsát meg nekik.

Csupán tényként, s nem különösebb érdemként jegyzem meg, hogy verseiről az első kritikai dolgozatot én írtam. (Addig csak rövid bemutatások, ajánló szövegek jelentek meg róla.) Az „arcképvázlatot” a Tiszatáj közölte 1975. augusztusában, az első Baka-kötet, a *Magdolna-zápor* csak októberben jelent meg. A pártközpont illetékese azonnal szükségesnek érezte, hogy a főszerkesztővel beszéljen. Miért tüllozzuk el a pályakezdő, még kötetrel sem rendelkező költő jelentőségét? Az ügy persze hamar lekerült a napirendről, minden bizonnyal más, veszedelmesebb „hibákra” kellett figyelni.

Ha két évtizeddel ezelőtti szövegeinket újraolvassuk, legszívesebben minden

mondatba belejavítanánk. Ám ma is érvényesnek érzem, amit a korai versek gondolatiságáról, a „sötét szín” dominanciájáról, a költői (maga)tartásról, a míveség, eufónia és stilizáltság poétikai eszközeiről írtam. Pista örömmel olvasta írásomat, két megállapításával azonban nem értett egyet. Az egyik a *Szakadj, Magdolna-zápor* értelmezése volt. S valóban, verseinek három tematikus csoportjából csak kettőre, a szerelmes versekre és a magyar történelmi tárgyúakra figyeltem. A bibliai motívumok gazdag rendszere elsikkadt ily módon. Az új hangon megszólaló ifjú költő szuverenitására jellemző a másik kifogás, a tanulmányomban emlegetett Nagy László-hatás megkérdőjelezése. Pista nemcsak Nagy Lászlótól, hanem a nála néhány évvel idősebb és deklaráltan Nagy László nyomdokain haladó Kilencectől is elhatárolta magát. Évtizedekkel később, egy Tiszatáj-interjúban is megjegyezte: „csodálkoztam mindig, hogy egyes kritikusok az általam egyébként igen tisztelt Nagy László tanítványai közé sorolnak, holott a Nagy László-iskola módszere egészen más”. (Tiszatáj, 1986/4.) Műve megítélésében és megítéltetésében ugyanolyan szigor jellemezte, mint alkotói módszerét. (Árulkodó apróság, hogy soha egyetlen verskéziratán nem volt javítás, könyörtelenül újrírta az egészet, ha géphibát talált benne. Szerénységet is sokan tanulhatnának tőle. Ha verset adott, mindig hozzátette: „Majd meglátjátok. Ha nem jó, adjátok vissza.”) A Forrás májusi számát olvasgatom, s egy Határ Győzőnek írt levélben a következő mondatra bukkanok: „legkedvesebb íróim-költőim közé tartozik évek óta (ti. H.Gy.), tehát nem hideg csodálattal olvasom, mint annak idején Illyést, Nagy Lászlót...” S Pistának – saját műve „skatulyázását” illetően – tökéletesen igaza volt. Nagy László is, Baka is metaforikus, mindketten a szó-poétika követői, akik a megnevezéshez keresnek jól hangzó, jelentésgazdag szavakat. Képalkotási módjuk, folklórhoz való viszonyuk azonban teljesen eltérő, s a szövegközöttség válfajai a magyar és európai kultúra más és más rétegeit mozgósítják.

1992. június: szokásos László-napi kuratóriumi-szerkesztőségi ülés a Tiszatájban. Soha ilyen fölszabadultnak és jókedvűnek nem láttam Pistát.

1993. április: a Dugonics téren találkozunk, orvostól jön éppen, valami polipja van, műtétre lesz szükség. Innen már naponta farkaszemet néz a halállal.

A betegség éveiről nem akartam írni. Inkább az ifjú Baka Pistára emlékeztem – igaznak érezve, amit Babits az ifjú Vörösmartyról gondolt annak idején: „Ez a tanulmány tulajdonképpen csak bevezetése a következőnek: mely a *férfi Vörösmartyról* fog szólni. Az író nagyon kéri az olvasót, kövesse őt keresztül türelmesen e bevezetésnek unalmasabb s talán haszontalannak látszó fejtegetésein is, hogy azután megérthesse azokat a lázokat és felettébb érdekes kataklizmákat, amelyek a férfi Vörösmarty csodálatosan temérdek és tarka képzeiteit, mint a kaleidoszkóp színes üvegszemeit, a legkétségbeesettebb és tarkább táncokra rázták.”